

Dr. Václav Černý:

Školy na kladském pomezí ke konci 18. století.

Jak ohromný pokrok učinilo všeobecné vzdělání školské za poslední století, je každému známo. Ale plně si jej uvědomíme teprve tehdy, můžeme-li dnešní stav srovnati se stavem minulým, jestliže se zachovaly starší zprávy. A vskutku se zachovaly zprávy velmi cenné o školství v celých Čechách z let 1790—1798. Při reformách školských, jež byly u nás zaváděny v 2. polovině 18. stol., byli jmenováni také (r. 1786) zvláštní krajští komisaři školní k dohledu na školy. Bylo jim také uloženo (roku 1789), aby navštívili každou školu a podali zevrubný její popis: počet dětí, jejich jména, stáří, náboženství, jak docházejí do školy, dále příjmy učitelovy; tento popis byl podepsán nejen komisařem, nýbrž i učitelem a správcem duchovním, zástupci obce a vrchnosti. A tyto zprávy se zachovaly. Jsou obšírné, pro kraj hradecký na př. tři velké knihy, každá o tloušťce 10—15 cm. Vyběříme z nich několik zajímavých čísel; snad by ovšem někoho zajímala i jména teh-

dejších školáků z každé obce, bylo by lze uvéstí také statistiku podle stáří, ale to by vyžadovalo mnoho místa; omezíme se na nejnutnější.

I v hradeckém kraji tímto způsobem visitoval školní inspektor — Jan Jakub Rössler. Visitováno bylo několik let, a postupovalo se podle panství. Na panství novoměstském, jímž začneme, byla visitace vykonána z jara r. 1790 a 1791, mimo to však se uchovaly veškeré zprávy z r. 1814 a 1815, takže můžeme srovnati také stav před válkami napoleonskými a po nich. Na tomto panství bylo tehdy osm škol: jediná farní byla v Novém Městě, lokální v Bohuslavicích, ostatní triviální; v Krčíně, Černčicích, Nahořanech, Provodově a ve Slatině; osmá škola byla soukromá, a to ve Vrchovinách, byla však založena teprve r. 1796. Z připojené tabulky je patrný počet žactva i platy učitelů, k tomu ještě několik slov o každé škole. Při číslech o počtu dětí musíme mítí na paměti, že se chodilo

do školy jen do 12 let, a že tedy šestileté až jedenáctileté, kdežto v seznamech jsou zapsány pouze děti dvanáctileté už v seznamech nejsou.

Přehled škol na panství novoměstském.

Obec	Děti školou povin. r. 1790-91					Návštěva školy			Děti školou povinných r. 1814, 1815.	Služné učitele			
	všech	chlapců	dívček	chudých	nekatol.	stále	občas	nikdy		r. 1791		r. 1814	
										zl.	kr.	zl.	kr.
{ Nové Město	118	63	55	44	—	72	20	26	} 191 {	164	4 ^{1/4}	169	4 ^{1/4} *
{ Spy	31	21	10	11	—	—	1	30		105	19 ^{1/4}	113	53 ^{3/4} **
{ Krčín	56	26	30	23	—	18	18	20	53	109	59 ^{1/2}	122	38 ^{1/2}
{ Vrchoviny	40	21	19	26	3	—	8	32		70	—		
{ Bohuslavice	106	48	58	57	8	13	83	10	133	109	39	162	8
{ Černčice	41	21	20	16	—	15	25	1		61	53 ^{1/2}	100	—
{ Vršovka	19	8	11	7	—	4	13	2					
{ Osíček	2	1	1	—	—	—	2	—					
{ Nahořany	28	15	13	7	—	—	5	23	} 95 {	51	45	138	18
{ Lhota	21	12	9	6	—	—	2	19					
{ Doubravice	7	5	2	2	—	—	—	7					
{ Dolsko	16	6	10	8	—	—	—	16					
{ Provodov	17	8	9	5	—	3	10	4	100	—			
{ Domkov	7	6	1	2	—	—	6	1					
{ Šeřeč	8	4	4	7	—	—	2	6					
{ Šonov	31	20	11	9	—	6	19	6					
{ Václavice	4	2	2	—	—	—	3	1					
{ Slatina	61	28	33	15	—	—	35	26	57	81	3	82	15
{ Svinárky	27	13	14	6	6	—	3	24				(100)	
{ Ze dvorů	2	1	1	—	—	—	2	—					
{ Ze samot	10	5	5	5	—	—	4	6					

*) 1. učitel. **) 2. učitel.

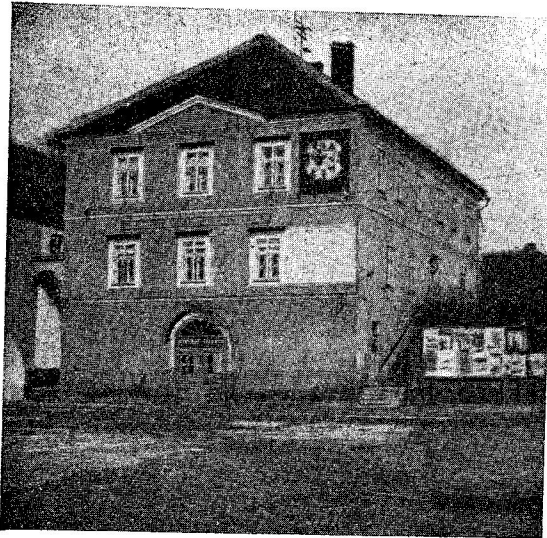
Škola novoměstská byla největší, neboť čítala tehdy r. 1791 celkem 149 dětí školou povinných; do toho je započtena i přiškolená vesnice Spy, v níž bylo 31 školních dětí, z těch 21 chlapců a 10 děvčat, kdežto ze 118 novoměstských bylo 63 chlapců a 55 děvčat. Ve skutečnosti však nikdy se nesešlo tolik dětí ve škole, takže stačily dobře dva učitelé: Ant. Černý a Ignác Macek. Chodilo totiž jenom 72 dětí do školy stále, tedy z celkového počtu sotva polovina; mimo to 21 dětí chodilo jen občas, ostatních 56 však nechodilo vůbec. Chodily do školy jenom děti novoměstské, kdežto ze Spů nechodil stále vůbec nikdo, a občas jediné Jan

Matouš z č. 24, jemuž bylo 11 let, kdežto jeho sestra Kateřina, o rok mladší, do školy nechodila, právě tak jako ostatní sepské děti školy vůbec nespátřily. Zajímavé je, jaký byl přírůstek dětí za 23 let: r. 1814 bylo všech dětí školních 191, tedy o 42 více, a z těch bylo 94 chlapců a 97 děvčat. Ku podivu, že se nezměnil počet chudých dětí, jež neplatily školného; těch bylo 55 roku 1814, právě tolik jako r. 1791.

Příjmy učitelské plynuly sice s několika míst, ale zevšad velmi slabě, jak se dovidáme k r. 1798 o příjmech prvního učitele novoměstského Ant. Černého: od kostela dostával 2 zl. 58^{1/4} kr. za hudbu a 42 kr. za kostel-

nické služby; od vrchnosti 1 zl. 15 kr.; od obce 3½ strychu žita — po 3 zl. dělalo 10 zl. 30 kr., místo 4 bochníků chleba 18 kr., dále 7½ sáhů měkkého dříví — po 1 zl. 6 kr. to bylo 8 zl. 15 kr., (mimo to 13 sáhů na vytápění školy), o vánocích kapra v ceně 7½ kr. Hlavní položkou jeho byl plat z obecní pokladny 70 zl., mimo to ze

školního fondu 45 kr., poměrně dost také měl z pohřbů, totiž 12 zl. Školní plat (sobotales) toho roku platilo 85 dětí, a poněvadž týdně se platilo 1½ kr., bylo to za celý rok (počítaje 46 týdnů, tedy bez prázdnin) 97 zl. 45 kr., což bylo rovným dílem rozděleno oběma učitelům. Z každého domu (jichž bylo 224) dostával domovní

Bývalá šk. budova v Nov. Městě n. Metují (do r. 1892) — nyní městské úřady — (postav. r. 1689).

příspěvek po 3 kr., což vydalo ročně 11 zl. 12 kr., o velikonocích vejce asi v ceně 1 zl. a o posvícení 4 zl. 30 kr.; o to se však dělili oba učitelé, takže na prvního učitele přišlo 8 zl. a 21 kr. Byl tudíž celkový jeho roční příjem 164 zl. 4¼ kr. Nebylo to mnoho, ale přece byl na tom lépe, nežli jeho nástupce František Podroužek; neboť ten měl r. 1814 platu 169 zl. 26¼ kr., tedy jen asi o pět zl. více než bývalo

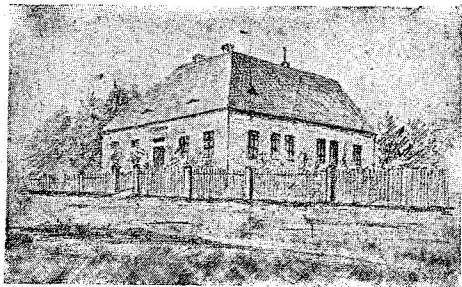
dřív, ačkoliv to bylo v době po r. 1811, kdy velikým finančním úpadkem byly peníze velmi znehodnoceny. Druhý učitel měl toho roku 113 zl. 53¼ kr.; měl celkem tytéž platy jako první učitel, jen z obecní pokladny dostával pouze 30 zl., tedy o 40 zl. méně. A poněvadž r. 1798 měl týž učitel 105 zl. 19¼ kr., měl po 16 letech a po devalvací peněz více o pouhých 8 zl. (necelých).

Dr. Václav Černý:

Školy na kladském pomezí ke konci 18. století.

(Dokončení.)

Stará škola v Krčíně.

Dle kresby bývalého insp. J. Dobeše. Chodíval našim krajem po inspekcích s tužkou v ruce a zanechal nám po sobě mnoho pěkných a zajímavých kreseb. Nedávno ještě před smrtí — mně je poslal k použití. Budeme je postupně otiskovati ve sborníku, mnohé jsou svým námětem jedinečné. Insp. Dobeš byla zlatá duše. Mnozí se na něj ještě pamatujete a rádi vzpomínáte. Redakce vám bude vděčna za každou vzpomínku, týkající se jeho osoby. Miní věnovati mu v některém z příštích čísel několik rádek.

K. M.

Do **Krčina** byly tehdy (r. 1791) příškoleny také Vrchoviny, kde vznikla škola teprve o několik let později, jak ještě uslyšíme. Jaký tu byl počet dětí i celkový plat učitelův, nebude dále uváděti, neboť to bylo patrné z předešlé tabulky. Za zmínku stojí, že ze všech dětí jen tři děti z Vrchovin byly nekatolické, patrně evangelické; byly však asi z jediné rodiny, tři bratří — všichni Chmelarův: Jan, Jakub a Václav. Krčínský učitel — Josef Skála se jmenoval — proti novoměstskému měl o to víc, že měl také kus pole; byly ho 2 stry-

chy, z nichž se počítalo čistého výnosu 4 zl. Ale jiné položky jeho příjmů byly menší: ze školního fondu 38 zl. 27 kr., z pohřbů 8 zl., dále 3% štr. ječmene, 34 zl. 30 kr. školného, a z koled měl 30 zl. 11½ kr., totiž: o Novém roce (z 296 domů po 3 kr.) 14 zl. 48 kr., na sv. Mikuláše a sv. Dorotu 5 zl. 15 kr., na Zelený čtvrtek vejce — 2 zl. 33 kr., o posvícení 2 zl. 41½ kr. a na Štědrý den v penězích i v naturáliích 4 zl. 54 kr. Rychtářem v Krčíně byl tehdy Matěj Kouba, kdežto r. 1815 byl rychtářem Jakub Cihlár a školním dohlížitelem Josef Rydlo (podpisoval se Ridlo).

Veliká škola byla v **Bohuslavicích**, čítající školou povinných dětí 106; zajímavá jest i tím, že tu bylo poměrně nízké procento dětí, které do školy vůbec nechodily — 10. Převážná většina byla opět katolická, ale přece už je tu několik nekatolíků; byli to: Jan Vohadlo z čísla 8., Jan a Anna Vlčkoví z č. 19., Václav a Matěj Vinterovi z č. 34., Marie Hůlková z č. 8., Dorota Voborníková z č. 85., Josef Štěp z č. 91.

I příjmy bohuslavického učitele, jímž r. 1791 byl Michael Jelínek a r. 1814 Jiří Novák, byly poměrně značné. Polí měl 6 strychů s čistým výnosem 13 zl. 50 kr., od záduší dostával za hudbu ve škole i v kostele 21 zl. 29 kr. a ještě 30 kr. za zvláštní položku: za odhazování sněhu od kostela! Později r. 1800 si vydělával učitel, patrně dobrý zpěvák, ještě zpíváním pašijí, a to v bohu-

slavickém kostele 10 zl. 19 kr. a v krčinském 10 zl. Za to platu ze školního fondu měl málo, pouze 6 zl. 15 kr., z pohřbů 4 zl. 32 kr., ze svateb 20 kr., a za psaní křestních listů 3 zl. 45 kr. Školního platu měl 51 zl. 45 kr., a mimo to každý sedlák, posílající děti do školy, dával učitel za rok bochník chleba asi osmiliberň, což dělalo do roka 4 zl. Dříví pro sebe nedostával, jenom na otop školy 4 sáhy od vrchnosti. Koledy měl 23 zl. 34 kr. při týchž příležitostech jako jsme viděli v Krčíně: o Novém roce, na sv. Dorotu (ne však o Mikuláši), na Zelený čtvrtek, o posvícení a na Štědrý den, mimo to chléb na sv. Michala. O školním byla uzavřena později pevná smlouva mezi učitelem a obcí, takže dostával (už také v r. 1814) bez ohledu na počet dětí ročně 88 zl. 36 kr. a 49 bochníků chleba. Rychtářem v Bohuslavicích byl (r. 1791) Matouš Voborník, později (1814) Josef Hronovský.

V Černčicích, do nichž byla přiškolená také Vršovka a Osíček, bylo (r. 1790) školních dětí celkem 41, vesměs katolických, z nichž jenom tři nechodily nikdy do školy. Učitel Jiří Novák (týž, který pak r. 1814 učil v Bohuslavicích) měl důchodu, 61 zl. 53½ kr., později 100 zl. Měl kus pole o 2½ str. i zahradu, a čistý výnos z těchto pozemků byl 8 zl. Za zpívání pašijí dostával 18 kr., ze školního fondu s počátku 6 zl. 15 kr., později 44 zl. 21½ kr., z pohřbů 1 zl. 51 kr., školního platu 34 zl. 30 kr. a po bochníku chleba, což činilo v penězích 2 zl. 44 kr., a k tomu ještě 8 zl. 15½ kr. koledy o Novém roce, na sv. Dorotu, na Zelený čtvrtek, o posvícení a na Štědrý den.

Škola nahořanská se opravdu nemůže pochlubití, že by se tehdy byla těšila veliké oblibě. Patřilo k ní sice dosti dětí, nejen z Nahořan, nýbrž i

ze tří vsí přiškolených: ze Lhoty, Doubravice a Dolska. Ale ze všech 72 dětí chodilo jich do školy jen 7, a ty ještě pouze občas; z Doubravice a Dolska neměla škola vůbec ani jediného návštěvníka. Bylo to za vlády rychtářů Mikuláše Kopeckého z Nahořan, Václava Maška v Dolsku a Jana Pokorného ve Lhotě. Nemohl si tedy učitel nahořanský stěžovat, že by měl mnoho práce; ovšem neměl za to ani mnoho peněz, neboť jediným důchodem jeho byl školní plat, který mu měl vynést 51 zl. 45 kr. Ostatně na visitační zprávě není ani učitel podepsán, takže není zcela jisto, zda r. 1791 vůbec učitel v Nahořanech byl. Teprve r. 1800 stouply jeho příjmy o 18 zl. 15 kr. od krčinského kostela. A r. 1814, kdy byl učitelem František Štěpán, vzrostlo školné na 82 zl. 48 kr., mimo to dostával 51 bochníků chleba, až po 30 kr. znamenaly 25 zl. 30 kr., a z obecní pokladny nahořanské 16 zl., ze Lhoty 9 zl. 30 kr. a z Dolska 4 zl. 30 kr.; měl tedy dohromady 138 zl. 18 kr., nepočítaje v to 6 sáhů dříví od novoměstské vrchnosti k otopu školy.

Do Provodova byly přiškoleny obce Domkov, Šeřeč, Šonov a Václavice. Návštěva nebyla tak zlá jako v Nahořanech, ač (v r. 1790) ze 67 dětí chodilo jenom 9 dětí do školy stále. V Provodově byl rychtářem Jiřík Číža, v Šonově Václav Škoda. Učitel se jmenoval Antonín Nemas-ta; měl 3 str. polí a 1¼ louky (výnos 4 zl. 39 kr.), za pašije 1 zl. 10 kr., od náchodské vrchnosti ¼ str. pšenice a dvě borovice, od obcí 6 zl. 15 kr., (později 16 zl. 12½ kr.), z pohřbů 4 zl., od školních obcí také pšenici ¾ str., školného 46 zl., a koled 14 zl. 48 kr.; koledy byly v tytéž dny jako jsme viděli dosud v jiných obcích, mimo to ještě na sv. Jiří dostával 27

bochníků chleba. Celkem činily jeho důchody 100 zl.

Do **Slatiny** chodily děti ze Svinárek, z panských dvorů a ze samot, celkem 100 dětí školou povinných. Ve Svinárnkách bylo šest dětí nekatolických: dva sourozenci Vlasáčovi, Václav a Alžběta, z č. 1., Mates Líbal z č. 5., Dorota a Anna Štřemchovy z č. 9. a Kateřina Dvořáková z č. 35. Důchodů slatinský učitel mnoho neměl, pouze školné, jež činilo 77 zl. 3 kr. K tomu teprve r. 1798 dostal od vrchnosti dva strychy pole (čistý výnos 4 zl.) a ze školního fondu od všech přískolených obcí 18 zl. 57 kr., takže na rozhraní 18. a 19. století činil jeho příjem 100 zl. Ostatně v r. 1790 není učitel ani podepsán na přihlašovacích listech, takže nevíme určitě, zdali v té době tam působil; obec zastupoval tehdy jen rychtář slatinský Josef Háj (Hay). Z r. 1814 však se dovídáme, že učitelem byl František Dudek, jenž se neměl o nic lépe. Měl sice zmíněné pole a plat ze školního fondu, ale školného tehdy toliko 43 zl. 12 kr.; mělť všech dětí ve škole jen 57 (jenom ze Slatiny), z nichž však 21 neplatilo školného; k tomu dostával od obce 67 bochníků chleba; převeden na peníze, tedy byl celý jeho plat 82 zl. 15 kr.

Z celého novoměstského panství zbývá ještě škola **vrchovinská**. Slyšeli jsme sice, že Vrchoviny byly přískoleny do Krčína, ale poněvadž měly značný počet školních dětí, bylo jim na jejich žádost povoleno r. 1796, aby si mohli zřídit školu vlastní, avšak soukromou. Byla o tom sepsána listina, německá, jež v českém překladě zní takto:

»My rychtář, konšelé a obecní starší v obci Vrchovinách, oznamujeme a přiznáváme jménem svým vlastním i jménem obce: jelikož na

naši nejpoddanější prosbu nejvyšším dvorním dekretem 1. března 1796 bylo povoleno, abychom směli si zřídit soukromou školu obecní, zavazujeme sebe i své nástupce ve jménu a na místě celé obce:

a) Vystavíme a vždycky v dobrém stavu budeme udržovatí tuto povolenou soukromou školu na obecním pozemku ve Vrchovinách podle stavebního plánu, schváleného c. k. krajským úřadem a to jen na náklad obce Vrchovin, bez příspěvku vrchnosti.

b) A poněvadž zároveň dostáváme právo, abychom podle platných zákonitých předpisů ustanovili učitele, určujeme mu ročně služného 70 zl., jež takto ponese: z důchodů obecních 24 zl. 20 kr., tři strychy obecního pole nebo nájemné za ně v obnosu 12 zl., školné od 14 sedláků po 1 zl., od 12 zahradníků po 40 kr. a od 35 chalupníků po 20 kr., celkem 33 zl. 40 kr.

c) zavazujeme se, že toto roční služné, kromě činze z obecního pole, chce-li učitel sám užívatí, jinak i tuto činží, budeme odváděti v měsíčních lhůtách vrchnostenskému bernímu úřadu, a od tohoto vrchnostenského úřadu dostane učitel vždycky na potvrzení své služné.

d) Z vlastních prostředků opatříme 6 sáhů dříví k vytápění školy.

e) Učitel v Krčíně kromě školného, jež dostával dosud od naší obce a jež mu ode dne ustanovení našeho vlastního soukromého učitele bude nahrazeno z c. k. všeobecného školního fondu obnosem 32 zl. 12 kr., má ještě dále právo na požitky ze štoly a jiné vedlejší požitky, ročně 9 zl. 6½ kr.; proto se krčinskému učitelí zajišťuje nadále odvádění těchto požitků, jež zmíněný učitel bude na příště dostávatí právě tak, jako je dosud vždycky správně dostával.

Na důkaz toho byla tato listina sepsána trojmo,*) a vlastnoručně podepsána ve Vrchovinách na panství novoměstském posledního dne r. 1796.«

A k tomu těžkou rukou, zvyklou více práci než psaní, vrchovinský

*) Jeden exemplář této listiny byl ponechán obci vrchovinské; zajímalo by nejen mne, ale snad i vrchovinské sousedy, zdali se tam uchovala tato listina i jiné starší písemné památky, v nichž, jak je viděti z této ukázky, nalezne se leccos zajímavého i důležitého. Prosím po případě o sdělení na moje jméno, Praha XII., Chocholoušova ulice, dům zemědělské osvěty.

rychtář, konšelé i obecní starší připojovali své podpisy. Rychtář Matěj Ducháč měl ruku nejvypsanější; za ním následovali: Jan Fanta konšel, Václav Ždárek (ale podepsal se Wenzel) starší obecní, Matěj Truněček, souseď (také vypsané ruky), Václav Cejnar (? nečitelný podpis), Jakub Dvořák, souseď, Matouš Hyleno, konšel, Matěj Špůra (Spura?), obecní starší, Jan Králíček, konšel. Listina byla německá, sotva který z těchto zástupců obce dovedl přečíst, co podepsal; ale věděli, že budou mít vlastní školu, a měli z toho jistě radost. Ani nemohli lépe zakončiti rok 1796!

